

ביאורים

ראינו שכבר מדברי הנביא ישעיה וגם מדברי חז"ל, עולה כי יש שלושה עיקרי אמונה, וזו גם המסקנה מצד הסברא בסוגיה זו. מדוע אם-כן מנה הרמב"ם שלושה עשר עיקרי אמונה? ניתן ליישב זאת אם נבין שבין הרמב"ם לרבי יוסף אלבו כלל אין מחלוקת. גם הרמב"ם שמנה שלושה עשר עיקרי האמונה מודה שמתוכם יש רק שלושה עיקרים מרכזיים. כל שאר עשרת העיקרים נמשכים מעיקרים אלו;

מציאות ה' - כלולים בעיקר זה: אחדותו, שה' אינו גוף, שה' הוא קדמון ושרק אליו צריך לעבוד.

תורה מן השמים - כלולים בעיקר זה: עצם הנבואה, שהיא התגלות ה' לנבראים, הייחודיות של נבואת משה ושהתורה לא תשתנה.

שכר ועונש - כלולים בעיקר זה: עולם הבא, ביאת המשיח ותחיית המתים.

לפי הסבר זה מתיישבת דעת הרמב"ם ששלושה עשר העיקרים בנויים באופן שיש שלושה עיקרים, ומהם משתלשלים עשרת העיקרים האחרים. הסבר זה מבאר חלק מהקושיות שהקשינו על שיטת הרמב"ם. שאלנו מדוע הרמב"ם לא מנה את חידוש העולם ובריאתו כעיקר, אחרי שהוא בעצמו כתב במפורש, שזה עיקר מעיקרי היהדות. הסיבה לכך היא שעיקר זה לא נובע משלושת עיקרי היסוד. נוסף לכך, מובן למה הרמב"ם לא מנה את הבחירה החופשית ואת התכלית, דהיינו את התועלת הנובעת בקיום מערכת החוקים האלוהית, מכיוון שהן לא מיוחדות לדת שמגיעה מאלוהים. גם מערכת חוקים אזרחית מניחה כהנחת יסוד שלאדם יש בחירה חופשית, ולכן היא מחוקקת חוקים כדי שהאדם ישמור עליהם על מנת להגיע לתכלית - יצירת חברה מתוקנת ומוסרית.

אך עדיין נשארה קושיה מרכזית על הרמב"ם. מדוע הרמב"ם בחר להוסיף לשלושת העיקרים דווקא את עשרת העיקרים הללו? למשל, מדוע הרמב"ם הוסיף לעיקר מציאות ה' את האמונה בכך שה' הוא קדמון ולא את האמונה שה' הוא כל יכול? על שאלות אלו ועוד אומר רבי יוסף אלבו שהוא יתייחס בהמשך. לאחר שפירט את מרכז משנתו על מספר העיקרים, הוא מתחיל לעשות הבחנה בין מערכת חוקים אנושית לבין דת שמגיעה מאת ה'. דבר זה יאפשר לבדוק מדוע עיקרים אלו מייחדים את הדת שמגיעה מאת ה'.

הרחבות

• הרמב"ם והעיקרים

לא יקשה למה לא מנה החדוש. הרב קוק מסביר באופן אחר מדוע השמיט הרמב"ם ממניין העיקרים את חידוש העולם: "כך עשה הרמב"ם... עם מציאות ה' ויחידוש העולם, אף על פי ששניהם עיקרים ויסודי תורה, מכל מקום כיוון שהראשון הוא יסוד הכל, לא רצה לשלב את קיומו באותו המשקל של חידוש העולם, והתאמץ לקיים את ידיעת האלוהות גם על פי הנחות הקדמות, כדי שיהיה היסוד היותר עיקרי שבין העיקרים מבוצר יותר, ואחר כך עסק להכריע את יסוד החידוש" [מאמרי הראיה, עמ' 15]. כלומר, הרמב"ם העדיף שלא לתלות את האמונה במציאות ה' באמונה בחידוש העולם, משום שהאמונה במציאות ה' חשובה ועיקרית יותר מהאמונה בחידוש העולם, ולכן יש לברר אותה להמון גם בלי שהשיגו את אמונת החידוש. מדברים אלו עולה שמניין העיקרים של הרמב"ם מכון לכך שהיסודות העיקריים ביותר יהיו ברורים, ולא לשם עצם הגדרת יסודי הדת מצד עצמם. רעיון זה עולה גם מהערתו של הרב יצחק שילת שישנם במניינו של הרמב"ם עיקרים שהיה אפשר ללמוד אותם מעיקרים אחרים. לדוגמה: מאחדותו של הבורא יש להסיק שהוא אינו גוף, שכן כל גוף מתחלק, ובכל זאת מנה אותם הרמב"ם לשני עיקרים שונים, "על מנת שהיסודות יהיו ברורים ידועים ומשוננים אצל כל אדם" [הקדמות הרמב"ם למשנה, ביאור ההקדמה לפרק חלק, עמ' קפז].

לעילוי נשמת נפתלי הרצקא בן אלתר אברהם ז"ל
לעילוי נשמת רפאל פרג' רובר גז ז"ל בן ברוך חי ורחל ז"ל

ואפ"ש כי דעת הרמב"ם במוספר העיקרים הוא על זה-הדרך שפתבנו, אלא שהוא מנה השלשה שאמרנו שהם אבות, עם השרשים המסתעפים מהם, וקרא אותם כלם "עקרים". ולזה מנה "מציאות ה'" שהוא האב, עקר ראשון, ומנה עמו ארבעה שרשים אחרים מסתעפים ממנו, בעקרים, והם: האחדות, והרחקת הגשמות, והיותו, יתברך, קדמון, ושראוי לעבדו ולא לזולתו; ומנה "תורה מן השמים" שהוא האב, עם השלשה שרשים אחרים, בעקרים, לפי שהם משתרגים ממנו, והם: הנבואה, ונבואת משה, ושלש תשתנה הדת; ומנה גם-כן ידיעת ה' וההשגחה לשכר והענש, והוא האב, עם השלשה עקרים אחרים נכללים בו או מסתעפים ממנו, והם: גמול הנפש, ומשיח, ותחיית המתים.

כשיים בהסבר זה בדעת הרמב"ם

ולפי זה-הצד לא יקשה למה לא מנה החדוש, כי לא מנאו לפי שאינו נכנס תחת אחד מאלו-השלשה שזכרנו. ולא מנה הבחירה והתכלית, ואף-על-פי שהם הכרחיים לתורה אלהית, כי אלו אינם הכרחיים לה במה שהיא אלהית, כמו שיבוא [פ"ט], בעזרת ה'. אבל עדין יקשה לפי זה-הדרך: למה לא מנה החיות והיכלות, ולא תארים אחרים, תחת עקר "מציאות ה'", כמו שמנה הקדמות ושאך התארים? וכן יש לדקדק על כל מה שהוציא מן העיקרים האחרים; ויתבאר כל זה בכלל דברינו במה שיבוא, בעזרת ה'. ונשוב לדקדק בעקרים, לפי דרכנו שאמרנו שהם שלשה שהם אבות. ונבאר תחלה עקרי הדתות הנמוסיות, ואחר-כן נדבר על עקרי הדת האלהית, בעזר האל, יתברך.

החיות - ה' פועל ומשפיע. **והיכלות** - ה' בעל יכולת אין סופית.

